

ВІДГУК**офіційного опонента на дисертацію А.Ю.Скляр «Художньо-естетичні доміанти буття драматургічного твору (на матеріалі української драматургії 1990-х років), подану до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури**

У вітчизняному літературознавстві значно менше досліджень драми у порівнянні з поезією і прозою, особливо новітніх п'єс, що зумовлює важливість дисертаційної роботи А.Скляр, заснованої на матеріалі сучасної української драматургії. Натомість активне поширення у світі видовищних мистецтв, які передбачають драматичну основу, актуалізує і наукові розвідки драматургії у цілому. Період 1990-х років особливий в історії української літератури, оскільки є перехідним поміж різними системами, коли минула руйнується, а новітня формується. Ліквідація цензури сприяє розвитку різноманітності п'єс, стилістика драми радикально змінюється. Проте вітчизняна драматургія внаслідок соціальних змін опиняється в маргінальній ситуації і в театральному, і у видавничому процесах, а тому її дослідження має особливе значення. Окрім того, саме такі періоди зазвичай проявляють зміни художньо-естетичних доміант, які обрала предметом дослідження авторка дисертації. Робота має узагальнюючий характер, вводить українську драму у дискурс вітчизняної літератури і ширший культурологічний контекст. Таким чином, актуальність роботи зумовлена і вибором об'єкту, і новітніми методами дослідження.

Наукова новизна роботи проявляється передусім у застосуванні концепції аналізу естетичної парадигми п'єс, у виокремленні понять «естетика драми» та «антиестетика драми», а також у введенні у літературознавчий контекст деяких нових творів вітчизняних авторів. Також А.Скляр встановлює взаємозалежність поміж естетичними доміантами та складовими форми і змісту драматичних текстів цього періоду. Вважаю важливим те, що авторка намагається сформулювати ознаки творчості покоління «дев'ятдесятників», відмінні від

попередньої генерації. До переваг цієї роботи можна віднести і те, що дослідниця розглядає і творчий доробок мешканців нашої держави, і української діаспори, розширюючи діапазон наукової розвідки. Сформульовані твердження спираються на три розділи дослідження, в яких є аналіз значної кількості текстів і теоретичні узагальнення на базі цих спостережень.

Дисертантка вибудовує свою роботу відповідно до мети і поставлених завдань, вона є чітко структурованою і послідовною. Перший розділ присвячено теоретичним засадам роботи, зокрема визначенню художньо-естетичної парадигми, яка розглядається авторкою у літературному контексті. А.Скляр здійснює короткий огляд праць дослідників, які присвячені розвитку естетичної думки. Вона засновує свою концепцію на опозиції трактування гармонії та дисгармонії, відповідно понять естетики та «антиестетики». Авторка слушно зауважує, що в історії цивілізації тривалий час домінувала естетика, натомість переоцінка цінностей, яка характеризує добу постмодернізму, виявляє риси «антиестетики». Вважаю ці спостереження важливими, бо поява принципів антиестетики була логічною у контексті руйнації канонів соцреалізму у 1990-х роках в українській драмі.

У другому підрозділі першого розділу А.Скляр зосереджується на художньо-естетичній специфіці драми, формулюванні основних дефініцій, зазначає чергування надання переваги то змістовій, то формальній сторонам драматургії. Авторка також обґрунтовує співвідношення естетичних категорій твору з естетичною парадигмою епохи. У методиці аналізу акцентовано змістове наповнення естетичних категорій драматичного твору.

У підрозділі 1.3 «Сучасна українська драматургія в естетичному вимірі: літературознавчий дискурс» авторка окреслила різницю понять «дев'ятдесятників» і «дев'яностиків», які стосуються одних і тих самих часових рамок у розвитку літератури. Вона здійснила огляд різних поглядів дослідників на українську драматургію 1990-х років і зауважила слушний висновок стосовно їхньої суперечливості та епізодичності в оцінці естетики творів цього

покоління. Окрім того А.Скляр зауважує, що в роботах і літературознавців, і театрознавців драматургія цього періоду є найменш дослідженою.

Другий розділ дисертації «Художньо-естетична домінанта як чинник буття драматургічного твору» можемо визнати як найбільш розвинутий і ґрунтовний. У ньому авторка аналізує доволі значну, але далеко не вичерпну кількість драматичних текстів і досліджує в них художньо-естетичні домінанти.

У першому підрозділі «Естетика героїзму і художня рецепція історії» дослідниця зосереджується на одній із естетичних домінант п'єс на історичну тематику – категорії героїчного. А.Скляр послідовно аргументує своє твердження низкою прикладів творів і аналізує її на різних рівнях: назв і характеристик дійових осіб, жанрових особливостях із переважанням драми, конфлікту тощо. Окремо авторка виявляє особливості «жінки-героїні».

Підрозділ дисертації 2.2 «Історична особа в драматургії 1990-х рр.: художньо-естетичні основи характеротворення» дослідниця присвятила осмисленню біографічної української драми, в якій репрезентовано образи відомих історичних постатей і діячів культури, і зосередилася на з'ясуванні її художньо-естетичних домінант. А.Скляр пропонує власну класифікацію і виявляє у репрезентованих творах три типи актуалізації внутрішньої дисгармонії у персонажах. Зокрема авторка аналізує естетичні чуття героїв, констатує дисгармонію внутрішнього стану через конфлікт особистісних поглядів героїв із суспільними. Другий тип пов'язаний із суперечливим особистим життям персонажів. А третій, на думку дослідниці, виявляє концепт дисгармонії, побудований на зреченні героїнею родинного щастя заради творчої і суспільної реалізації особистості. А.Скляр слушно зауважує про домінування внутрішніх конфліктів, а також художньо-естетичну категорію піднесеного у цих п'єсах.

У підрозділі 2.3 «Естетика драматичного в конфліктах» дослідниця зосередилася на аналізі конфліктів і здійснює цікаві спостереження, яким чином у них проявляються різні суспільні протиріччя. На відміну від

попереднього підрозділу із домінуванням внутрішніх конфліктів і дисгармонії, у цій частині роботи авторка виявляє переважання зовнішнього різновиду конфлікту, наявністю опозиційних пар високе-низьке, красиве-потворне. А.Скляр простежує домінування гармонійного, піднесеного і героїчного, яке проявляється, на її думку, у драматичному пафосі. Важливо, що дисертантка намагається узагальнити свої спостереження і зробити висновки стосовно того, як у цих п'єсах проявляються суперечності перехідного періоду.

У наступному підрозділі роботи ґрунтовно проаналізовано емоційний темпоритм як засіб формування художньо-естетичного враження. Авторка зосереджується на творах, які використовують вільне віршування, поєднання різних типів рим і римування, строфічні та астрофічні конструкції. А.Скляр також досліджує художньо-естетичну категорію піднесеного, але виявляє тут іншу стратегію - перехід від дисгармонії до гармонії. Також у роботі слушно проаналізовано емоційний темпоритм, як втілення стану тривоги, дисгармонії.

У підрозділі 2.5 «Естетичні виміри драматургічної генерики» дослідниця аналізує авторські жанрові визначення драматичних творів. Варто зауважити, що цей період у розвитку української драми загалом характеризується жанровим розмаїттям, переважанням індивідуальних означень його специфіки. Авторка акцентує, як жанрові знахідки драматургів проявляються у створенні літературних портретів культових постатей. А. Скляр послідовно досліджує категорію дисгармонійного і спостерігає її як у зовнішніх, так і у внутрішніх типах конфліктів. Дослідниця виявляє дві основні стратегії відносно цієї категорії: гармонізація художньої дійсності, або констатація неможливості її досягнення. Вона аналізує категорії трагічного і комічного, їхні особливості, а також зауважує специфіку жанру трагікомедії, робить висновок щодо його потенціалу у критичній оцінці навикишньої дійсності.

Наступний розділ «Антиестетика п'єс кінця ХХ ст.» можна вважати найбільш новаторським, адже А.Скляр визначає в ньому антиестетичні засади парадигми постмодернізму в українській драматургії. Особливо ця теза

стосується першого підрозділу, в якому розглянуто складну новітню драму діаспорного автора Ю.Тарнавського, названу «анти драмою». Дослідниця вивчає засади власної теорії драматурга, яка обґрунтовує метафоричний театр, і визначає гротеск як художньо-естетичну домінанту його творчості. Антиестетику письменника, на думку авторки роботи, формують образи деформації, дисгармонії, потворного тощо.

У розділі 3.2 А.Скляр простежує інші форми антиестетичних тенденцій у авторів материкової України, зазначаючи в них творення власної естетики. Дослідниця розглядає ті драматичні твори, які відображають перехідний період зміни систем – від радянської колоніальної до демократичної незалежної України. Важливим висновком роботи вважаю те, що в текстах українських драматургів розкрито риси глобальної переоцінки цінностей засобами абсурду, гротескних образів, жанрової дифузії, введенням ігрових моментів тощо. Таким чином, художнє відображення тоталітарної системи у деяких п'єсах цього періоду втілює, на думку авторки, категорії антиестетики.

Завершальний розділ 3.3 «Антиестетика драматургії 1990-х – концепція національного постмодерну» аналізує переважно драматургію наймолодшого покоління 1990-х, яке здійснює перші кроки у літературі в цей період. А.Скляр слушно виявляє новітні риси цієї генерації, зокрема тенденцію до пошуку нових суспільних ідеалів. Спірним видається твердження авторки, що більшість п'єс тяжіють до екзистенціалізму, хоча така тенденція має місце в українській драмі. Штучне витіснення деяких стилістичних напрямів минулого в період соцреалізму призвело до їхнього повернення уже в добу постмодернізму. Натомість дослідниця точно зафіксувала в нових творах естетизацію дисгармонії, деформації, потворного та різновидів комічного, що дає змогу стверджувати про наявність антиестетики. Погоджуюсь також із виявленням таких рис українського постмодернізму в драматургії, як використання гри, парадоксу, сатири, застосування інтертекстуальності.

У висновках А.Скляр вдалося узагальнити основні спостереження, здійснені в трьох розділах дослідження. Авторка резюмує розвиток естетичних категорій, акцентує поняття художньо-естетичної домінанти та опозиції естетики та антиестетики драми. На мою думку, саме така позиція надає теоретичної стрункості та цілісності цій роботі. Дослідниця окреслює модель визначення художньо-естетичної парадигми твору, як трикомпонентний процес. Далі А.Скляр послідовно формулює висновки щодо кожного напрямку дослідження. Важливим підсумком роботи вважаю твердження авторки, що в українській драматургії розвиваються два основні вектори осмислення перехідного періоду в розвитку України і співіснують відповідно дві художньо-естетичні оцінки дійсності: стверджувальна (героїчне, гармонійне, піднесене, драматичне) та критично-заперечна (абсурд, потворне, низьке, різновиди комічного), як прояви естетики та антиестетики. Така робота виявляє цілісне бачення драми цієї доби і вводить її у ширший культурологічний контекст.

Проте вважаємо за необхідне висловити низку зауважень, уточнень і побажань, які виникли під час ознайомлення з текстом роботи. Передусім суто формально можу зауважити про надміру короткі висновки наприкінці розділів.

Окрім того, викликає питання, за яким принципом обиралися тексти для дослідження. З одного боку були обрані тексти письменників, які не були знаковими у драматургії, не залишили і помітного впливу на театральний процес, зокрема В.Андрушка, Ю.Антиповича, М.Братана, А.Гризуна, Л.Пастушенка та деяких інших. Натомість у дослідження не увійшли твори, наприклад, Я.Верещака, А.Крима, В.Тарасова, О.Миколайчука, Т.Іващенко, які були і лишаються репрезентативними для української драматургії. Також вважаю важливими у контексті аналізу антиестетики тексти А.Дяченка, Л.Подерев'янського, Б.Жолдака, Н.Ворожбит та деяких інших.

На мою думку, коли розглядається драматургія, необхідно враховувати бодай побічно її роль у театральному контексті країни, адже п'єса має подвійне походження поміж літературою і театром. Авторка зазначає, що драма цього

періоду майже не ставилася, але це не зовсім відповідає дійсності. Так, відсоток постановок сучасних вітчизняних п'єс значно скоротився порівняно з минулим десятиліттям, проте вони все одно мали сценічне втілення і впливали на театральний процес. Тому було б важливим проаналізувати принаймні твори сценічних лідерів, як-от Я.Стельмаха, А.Дяченка.

Також вважаю за необхідне зробити деякі уточнення. Дослідниця слушно зазначає появу об'єднань драматургів, зокрема Конфедерації драматургів та відділу драматургічних проектів НЦТМ імені Леся Курбаса. Проте вони виникають пізніше означеного періоду, зокрема відділ лише у 2007 році, як спільна ініціатива Конфедерації та Гільдії драматургів. Натомість не зазначені об'єднання і драматургічні школи саме 1990-х років, зокрема Центр експериментальної сучасної драматургії А.Дяченка із школою для дебютантів, Гільдія драматургів, яку очолив Я.Верещак і проводив майстер-класи. Також об'єднання молоді навколо видавництва «Смолоскип», яке сформувало перші антології покоління дев'ятдесятників «У чеканні театру» і «У пошуку театру». Гадаю, саме вони сформували основні тенденції нової генерації драматургів.

Також сумнівними видалися деякі твердження дослідниці відносно творів. Зокрема як автор п'єси «Одинадцята заповідь, або Ніч блазнів», вважаю непереколивим висновок щодо фіналу цього тексту: «Художньо-естетичне значення розв'язки конфлікту полягає в обмеженні поширення потворних проявів блазнювання.» По-перше, у п'єсі свідомо вводилася неоднозначність трактування. По-друге, я розглядала перетворення головної героїні на блазня, як її звільнення від штучної соціальної маски чиновниці і розкриття її сутності.

Однак висловлені зауваження та побажання не зменшують цінність дисертаційного дослідження А.Скляр. Вважаю роботу ґрунтовною і цілісною, теоретична стрункість і доказовість основних тверджень очевидні. Дисертація є самостійним і завершеним дослідженням. Наукові положення, сформульовані у цій роботі, можна вважати обґрунтованими й новаторськими.

Тематика дисертації є органічною складовою наукової проблематики теорії літератури. Результати дослідження можуть бути використані для підготовки лекційних курсів і спецкурсів із теорії літератури, історії зарубіжної літератури, української літератури, порівняльного літературознавства у вищій школі та інших. В авторефераті викладено основні положення дисертації, її актуальність і наукову новизну, методи, зміст, аргументацію, логіку побудови та можливості практичного застосування. Наукові статті відображають основні положення дисертаційного дослідження. Оформлення дисертаційної роботи та автореферату відповідає чинним вимогам, а зміст автореферату й основні положення дисертації є ідентичними.

Загалом дисертаційна робота своєю актуальністю, науковою новизною, обґрунтованістю основних положень і висновків, фаховим аналізом обраного матеріалу повністю відповідає вимогам п. 9, 11, 12, 13 та ін. чинного “Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р., а Анжеліка Скляр заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Кандидат філологічних наук,
керівник відділу драматургічних проектів
НЦТМ імені Леся Курбаса

Мірошниченко Н.Л.

Підпис Мірошниченко Н.Л. засвідчую

Директор НЦТМ імені Леся Курбаса,
доктор мистецтвознавства, академік НАМУ

Корнієнко Н.М.